

TÜRKİYE’DE YABANCI MEZARLIKLARI VE KÜRESEL İLİŞKİLER AĞINDA STRATEJİK GELİŞMELER; İZMİR İÇİN BİR YAKLAŞIM

Zerrin TOPRAK*

Ahu KARAKURT**

ÖZET

Türkiye’ye son yıllarda giderek artan oranda iş, eğitim, siyasi amaçlı veya iklim değişikliklerinin zorlayıcı etkisi de olmak üzere çeşitli nedenlerle göç hareketleri görülmektedir. Belirtilen yurt dışından gelen nüfus hareketliliğinin bir boyutu kıyı yerleşim birimlerine dikkati çekecek kadar ve giderek artan oranlardaki emekli yabancı göçüdür. Uygun iklime dayalı turistik amaçlı başlayan ve giderek kabul edilebilir yaşam standartlarının cazibesıyla yerleşikliğe dönen yabancı emekli nüfus hareketleri farklı konular ile ilişkilendirilebilir. Emekli nüfusun "son durak turizmi" de denilebilecek bir yapı göstermesi ve yabancı yerleşiklerin ülkemizde mezarlık yeri tahsis etmeleri ve hatta gömülme arzularını vasiyet olarak belediye idarelerine bildirmeleri, konuyu incelemeye değer hale getirmiştir. Bu çalışmada artan yabancı nüfus sayısına paralel artan yabancı mezarlıkları ile bu konudaki hukuki düzenlemelerin bütünlük uyumunun stratejik sorgulaması yapılmıştır. Bu araştırma literatürde ilklerdendir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Mezarlıkları, Yerleşik Yabancı, Mezarlıklar, Mülkiyet, Kentsel Yenileme

STRATEGIC DEVELOPMENTS REGARDING FOREIGN CEMETERIES IN TURKEY IN THE CONTEXT OF GLOBALISED RELATIONSHIP NETWORKS: AN APPROACH FOR İZMİR

ABSTRACT

Migration movements to Turkey are recently observed increasingly for various reasons such as with business, education and political

* Prof..Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF

* Arş.Gör. Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF

purposes or under the compulsory influence of climatic changes. One dimension of the mentioned population activity from abroad is the migration of retired foreigners to the coastal settlement units at a striking and gradually increasing rate. The movements of foreign retired populations, which begin with touristic purposes depending on the convenient climate and which gradually turn into settlement under the attractiveness of acceptable living standards, can be related to different matters. The fact that the retired population displays a structure likely to be called "final destination tourism" and that foreign settlers appropriate grave places in our country and even that they inform the municipal administrations about their desires to be buried as a will have made the matter worth examining. This study makes the strategic interrogation of the integrated harmony of the graveyards of foreigners, which increase in parallel to the increasing number of foreign population, and the legal regulations on this matter. This research is among the firsts in the literature.

Key Words: *Foreign Cemeteries, Settled Foreign Retirees, Cemeteries, Ownership, Urban Regeneration,*

GİRİŞ

Emekli yaşının düşürülmesi, yabancı demokratik ülkelerde ulaşım, yerleşim kolaylığı ve daha iyi hayat standardına erişim gibi nedenlerle özellikle 1990'lı yıllardan itibaren, Avrupa'nın kıyı bölgelerine doğru yönelen göç hareketleri ortaya çıkmıştır. Taşındığı özellikleri itibarıyla göç tipleri radikal bir değişikliğe uğramıştır. Küreselleşmenin etkileri altında gerçekleşen nüfus hareketleri, göç alan ve veren her iki ülke için de iki yanlı değişime yol açmaktadır. Değişimin en önemli özelliği geleneksel olarak dışa göç veren ülkelerin göç alır duruma gelmesidir.

Türkiye özellikle son yıllarda giderek artan oranda kıyı yerleşimlerinde yabancı emekli göçleri ile karşılaşmaktadır. Göç nedenleri turizmin çeşitli tipleri olabildiği gibi iş, eğitim amaçlı veya iklim değişiklikleri ile politik baskıların zorlayıcı gücüyle (ilticalar) de oluşabilmektedir. Hatta gelişmiş bazı batı devletleri, ülkelerindeki sosyal maliyetlerin giderek yükselmesi nedeniyle, kendi vatandaşlarını başka ülkelerde yerleşme yönünde teşvik etmektedir. İçişleri Bakanlığı verilerine göre Türkiye'de 202.085 yabancı ülke doğumlu kişi ikamet etmektedir. Bunlardan 26.575'i öğrenim amaçlı gelmiştir ve 22.720'si halen çalışmaktadır¹. 152.789 kişi de değişik sebeplerle Türkiye'de ikamet etmektedir. 2005 yılı verilerine göre Türkiye'de en fazla

¹ İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, B.05.1.EGM.0.13.31-İst. 17187-110913 sayılı ve 22.06.2005 tarihli yazıları

yabancı² İstanbul’da (79.689 kişi) yaşamaktadır. İkinci sırada Ankara (12.981 kişi) ve üçüncü sırada Bursa (10.722 kişi) yer almaktadır. İzmir Emniyet Müdürlüğü’nden elde edilen bilgilere göre, İzmir’de 2005 yılında 10.459 ve 2007 yılında 6.140 yabancı bulunmaktadır. 2007 yılında İzmir’de ikamet izni alan yabancıların ülkelere göre dağılımında Avrupa Birliğinden gelen yabancılar %65.8 ile ilk sıradadır. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)³ ülkeleri %15.3 oranında ikinci sıradadır. Ortadoğu ve Dünyanın diğer ülkelerinden de⁴ gelişler olmaktadır.

Yabancı emekli, çalışan vb grupları farklı ekonomik, sosyo-kültürel özellikler taşımakla birlikte, mevzuat yönüyle ortak hükümlere tabidir. Bu hükümler çoğu kere yerleşik yabancıların⁵, bulunduğu toplumun ancak kenarında ve kısıtlı koşullarda yaşamasına izin verir niteliktedir. Bu durum insan haklarına yönelik gelişmelerle de bağlantılı olarak “demokratik sıkıntı” yaratmaktadır. Belirtilen nedenle de, yerelde (yerel otoriteler ve örgüt çevresiyle/hemşehri-citizen) bütünleşme veya “kamusal hayata katılım” Avrupa’da özellikle Avrupa Konseyi yapılanması kapsamında üzerinde çalışılan konular arasında yer almaktadır.

Avrupa ülkelerinin tarihi süreçleri içinde sınır ötesi ve deniz aşırı irtibat kurduğu ülkelere Avrupa’ya çalışma/iş bulma amaçlı yapılan uluslararası göçlerle ilgili derinlemesine araştırmalar 1970’li yılların sonlarında başlamıştır⁶. Ancak son

² Devletler Hukuku Enstitüsünün 1892 yılında Cenevre’de yapılan toplantısında; “yabancı”, bir devlet ülkesinde bulunan ve o devlet vatandaşlığını halen iddia etmeye hakkı olmayan kimse olarak tanımlanmıştır; Tanımın Türkçe çevirisi için Bkz. ALTUĞ Yılmaz: *Yabancıların Hukuki Durumu*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1963, s.8.; 2003 tarihli ve 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun, “yabancıyı; “ 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununa göre Türk vatandaşı sayılmayan kişi” (4817, md.3) olarak tanımlanmıştır. Türkiye’nin üyesi olduğu (1950), Avrupa Konseyi’nin yerel yönetimlerin demokratik gelişimleri ile ilgili Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi, Yabancıların Yerel Düzeyde Kamusal Hayata Katılımına İlişkin Sözleşme hükümlerine göre; “yabancı uyruklu”, devletin vatandaşı olmayan ve devletin sınırları içinde hukuksal açıdan bulunan kişileri ifade etmektedir (Yabancılar Sözleşme, md.2): <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/> (erişim: 04.06.2007).

³ Azerbaycan, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Kazakistan, Moldova, Türkmenistan, Belarus, Özbekistan, Gürcistan, Tacikistan, Ermenistan.

⁴ Kaynak; TC. İzmir Valiliği İl Emniyet Müdürlüğü, B.05.1.EGM.4.35.00.49.01.4702/2007 sayılı ve 30.10.2007 tarihli yazıları

⁵ Yerleşik Yabancı Kavramına ilişkin yürürlükteki mevzuatta bir hüküm bulunmamaktadır. “Yerleşik Yabancı” kavramının Yabancılar Dairesi uygulamalarında ikamet izni verilip verilmemesi, verilecek sürelerinin ne kadar olacağı hususunda ancak bir önemi bulunmaktadır. Yerleşik Yabancı tespiti, şahıs hakkında yapılan araştırma sonucunda ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Türkiye’ye gelerek genelde tatil bölgelerine yerleşen ve buralarda gayrimenkul satın almış olanlar, Türkiye’de kalmak ve fiilen yerleşmek niyetiyle gelmiş olanlar, Türkiye’yi kendi iradesi veya ailesine tabi olarak, şahsi hayatı için yakın ilişkiler kurduğu yer sayanlar, yine Türkiye’yi, ekonomik faaliyetleri, sosyal irtibatları ve yaşamak için hayatlarının merkezi haline getiren yabancılara “yerleşmiş sayılan yabancı” olarak işlem yapılmak suretiyle daha uzun süreli ikamet izni verilmektedir.

⁶ WILLIAMS Allan M., KING Russel, WARNES Anthony ve PATTERSON Guy: ‘Tourism and International Retirement Migration: New Forms of an Old Relationship in Southern Europe’, *Tourism Geographies*, Vol.2, No.1, 2000, ss.28-30.

yıllarda Avrupa'nın İspanya⁷, Tuscany, Malta, Costa del Sol ve Algarve⁸, Malta vb kıyı alanlarına yönelik artan emekli göçleri inceleme konusu olmaya başlamıştır. Türkiye'de de benzer çalışmalar yeni ilgi odağı olarak, özellikle Antalya ve İzmir için yapılmaktadır. Bu çalışmalarda daha çok emeklilerin geldikleri ülkeler ve göç nedenleri ile profilleri incelenmektedir.

Göçlerle gelenlerin yol açtığı uluslararası ilişkiler ve anlaşmaların "ortaklıklara" getirdiği karşılıklı bağımlılık, ülkelerin yapılanmalarında da benzerliklerin sağlanması için idari kapasitelerin geliştirilmesini zorlamaktadır. Nitekim yeni gelişler nedeniyle, kamusal hayata katılım ile ilgili insan hakları yelpazesinin içeriği yabancılar için de genişletilmektedir⁹. Giderek kamusal alana daha fazla giren yabancı yerleşikler yaşam kalitesi göstergelerini geliştirmekte¹⁰ ve çok yönlü etkilemektedir¹¹. Başka bir ifadeyle, kök nedenleri kendi içinde farklılaşarak değişen ve yeni yeni anlam kazanan göçler, sadece kendi karakteristik özelliklerini değil, göç edenlerin alıştıkları yaşam kalitesi göstergelerini de sınırlar ötesine taşımaktadır. Aşağıda bu değişimi ortaya koyan araştırmalardan örneklere yer verilmiştir.

Kamusal hayata katılım stratejilerinin açılımı¹², bulunduğu yerleşimde uzun süreli kalan yerleşik yabancılar için de yönetsel/politik yeni kazanımlar sağlamaya başlamıştır. Bu olgu yabancı topraklarda uygun siyasi koşullar da yaratarak, yaşam geçirmeyi kolaylaştırmış yerleşimi uzun süreli hatta "kalıcı hale" getirmiştir. Bu değişimin toplumda yaratabileceği beklenmedik sonuçlarını gelecekte daha net görebileceğiz.

Uluslararası literatürde dikkat çekilen ve konumuz açısından önemli bir konu da emeklilerin ülkelerarası yer değiştirme hareketlerini başlattığıdır. Daha çok kıyı yerleşimlerine yönelme nedeniyle, kendi halindeki kırsal yerleşimlerden yeni yeni cazibe merkezleri doğmaktadır. Yeni göç dalgalarının şimdilik görünen nedeni (gelecek yıllarda küresel iklim koşulları ve Avrupa'nın etkilenmesi daha sıklıkla gündeme gelebilecektir) daha önceleri cazip olabilen bir yerleşimin konut fiyatlarının artması ve pahallılaşması gibi nedenlerle terk edilmesidir. Nitekim Malta ve Gozo'da

⁷ RODRÍGUEZ Vicente: "Tourism as Recruiting Post for Retirement Migration", *Tourism Geographies*, , Vol.3, No.1, 2001, ss. 52-63.

⁸ WİLLİAMS Allan M. ve PATTERSON Guy: "An Empire Lost But Province Gained: A Short Analysis of British International Retirement in the Algarve" *International Journal of Population Geography*, , Vol.4, s.150, 1998, ss.135-155.

⁹ Avrupa Konseyi ülkelerinde göçle gelenlerin kamusal haklarına ilişkin olarak bkz: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc00/EDOC8916.htm>, (erişim: 16.02.2005 ve 23.09.2008).

¹⁰ The Quality of Life Model; <http://www.utoronto.ca/qol/gocepts.htm>, s. 1., (erişim.21.11.2007).

¹¹ LEİTMANN Jozef: "Can City QOL Indicators be Objective and Relevant? Towards a Participatory Tool For Sustaining Urban Development" *Local Environment*, Vol. 4, No:2, 1999, s.171.

¹² Gayriresmi Türkçe metin ve açıklamalar için bkz. GÜL Hüseyin: "Yabancıların Yerel Düzeyde Kamusal Hayata Katılımına İlişkin Sözleşme" , *Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Antlaşmalarında Avrupa Konseyi*, Ed., Zerrin Toprak, Hikmet Yavaş ve Mustafa Görün, İzmir: Birleşik Yayınları, 2004, ss.107-123.

en az elli yaşından başlayarak Britanyalı emekliler üzerinde yapılan çalışmada¹³, çalışma amacıyla Malta’ya olan yeni göçlerin, önceden gelenlerin alıştıkları yaşam kalitesinde gerileme yarattığı ve bu gerileme nedeniyle, ilk göç edenlerin adadan ayrılarak yeni arayışlara yönelişleri özellikle vurgulanmaktadır. Başka bir ifadeyle özellikle emekli yabancıların “iklim koşulları uygun, hayat standartları itibariyle kaliteli ve ucuz” yer arayışları ülkeden ülkeye devam etmektedir. Türkiye bu anlamda yeni bir hedef ülke durumundadır ve yerleşim kolaylıklarının sağlanmasına yönelik özellikle 2004 yılından bu yana bir dizi yasal düzenlemelerin de teşviki bağlamında¹⁴, yerleşik yabancı sayısı ülkemizde giderek artmaktadır.

Öte yandan vatandaş olmayanların milli sınırlar içindeki alanda kanuna uygun şekilde ikamet etmesi artık Avrupa toplumlarının daimi bir özelliği haline gelmektedir. On milyonlarca göçmen ve yabancı Avrupa Konseyi’nin üye devletlerinde yaşamaktadır. Avrupa’da insan haklarına saygının vatandaşlık ve ülke menşinden bağımsız olduğu görüşünü Konsey öne çıkarmaktadır. Avrupa Konseyi’nin üye devletleri için bağlayıcılığı olan çok sayıda uluslararası belgede ayrımcılık yapılmamasına ilişkin ilkeler yer almaktadır¹⁵.

Avrupa Konseyi açısından farklı kültür ve etnik grupların bir mekânda huzurlu yaşamaları ve kamusal hayata katımları çok önemsenmektedir. Yerelde bütünleşme (local integration); “nitelikli eğitim, sosyal alanda örgütlenme ve kuruluşların karşılıklı kültürel açılımları” temelinde ve karşılıklı etkileşim ağında “katılım” bağlantılarını kuran bir dizi siyasa (policy) ile birlikte değerlendirilmektedir¹⁶.

Yeni çalışmalarda giderek Hollanda, Belçika gibi Avrupa ülkelerindeki kentlerin nüfusunun çok hızlı karakter değiştirdiğinden bahsedilmektedir. Nitekim Hollanda’da 2020 yılında 4 büyük kentin yerleşiklerinin yarısının, 2050 yıllarında ise bütün ülkenin üçte birinin Dutch olmayacağı beklentisi bulunmaktadır. Bütün ilgi gruplarının (politikacı, gazeteci, kanaat önderleri gibi) son 30 yılda yerelde bütünleşme politikalarının başarısız olduğu noktasında görüş birliği mevcuttur. Son çalışmalarda Dutch nüfusunun %50’sinden fazlasının Hollanda’daki Müslüman topluluklarının büyümesinden endişe duydukları ifade edilmektedir¹⁷. Benzer değerlendirmeler diğer Avrupa ülkelerinden de birer ikişer gelmektedir.

Giderek daha hoşgörülü ve geniş açılımlı fikirleri taşıyan anlaşmaların hazırlandığı Avrupa Konseyi’ndeki gelişmelere karşılık Avrupa Birliği’ne üye devletlerin seçmenlerine göz kırpan ve farklılığa tahammülsüz görüntü veren

¹³ WARNES Anthony ve PATTERSON Guy: “British Retirees in Malta: Components of the Cross-National Relationship”, *International Journal of Population, Geography*, Vol.4, 1998, ss.113-115.

¹⁴ Zerrin Toprak, *Yerel Yönetimler*, İzmir: Birleşik Matbaa, 2008, ss. 126-127.

¹⁵ Council of Europe, Recommendation 1500(2001) Participation of Immigrants and Foreign Residents in Political Life in Council of Europe Member States <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta01/EREC1500.htm>, (erişim: 23/09/2008).

¹⁶ Council of Europe, Foreigners’ Integration and Participation in European Cities, 15-16 September 2003, Studies and Texts no: 90, Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2004, s. 26.

¹⁷ a.g.e, s.29.

siyasetçilerin etkilenebilir muhafazakârlığı, tutuculuğa dönüştürmelerine karşı oluşan entelektüel merkezli tereddütler de vardır.

Belki de bu etkilenmelerin de katkısıyla, son yıllarda öne çıkan çeşitli raporlarda, özellikle kendi ülkesi dışında bir Avrupa ülkesinde çalışan Avrupa kökenli yerleşiklerin yerel siyasetten uzak durdukları ve ülkelerine geri dönmeyi planladıkları görülmektedir¹⁸. Ancak aynı geri dönüş isteği, ülkemizde emekli yabancı yerleşikler için kuvvetli değildir. Nitekim mülk edinme kadar mezar yeri tahsisi talepleri¹⁹ yıllar itibarıyla giderek artmaktadır. Yukarıda bahsedilen araştırmaların ortak özelliği emekli yabancıların ülkesiyle olan ilişkilerini sürdürdüğü, çocukları tarafından düzenli ziyaret edildiği ve bulunduğu ülkeyi “kendi ülkesi” gibi değerlendirdiğine ilişkin konuların öne çıkmasıdır.

Avrupa ülkelerinin yerelden başlamak üzere Avrupa Konseyi’nin yerleşik yabancılara ilişkin temel felsefesi ve tüm üye devletlerinden talebi²⁰;

- İnsan hakları ile çoğulcu demokrasiyi korumak ve bir Avrupa kültürel kimliğini tanıtmak görevi olan Avrupa Konseyi’nin göçmen politikalarının, küresel bir anlayışın geliştirilmesi için uygun bir tartışma ve eylem yeri olduğunun kabulü,
- Avrupa ülkelerinin, göçmenleri toplumun ayrılmaz bir parçası olarak kabul etme ve onların kamu yaşamına tam olarak katılmalarını sağlama ile ilgili siyasi taahhütlerini göstermesi gerektiği,
- Avrupa Konseyi’nin tüm üye devletlerinin, Yabancıların Yerel Düzeyde Kamu Yaşamına Katılımına dair Sözleşme’yi imzalayıp onaylaması konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Küreselleşmenin hızlandırdığı bu değişimle gelen gelişmeler, kısa süreli ve “misafir” statüsünde gelen turistleri özellikle de emekli yabancıları bulunduğu ülkeyi “son durak” olarak seçmesine yol açmaktadır. İklim değişiklikleri nedeniyle de artacağını düşündüğümüz bu tip göçlerin çeşitli olası etkilerinin araştırılması ve strateji geliştirilmesi ve bu araştırmanın özelindeki “mezarlıklar” konusu ülkemiz için çok daha önemli hale getirmektedir.

Bu nedenle araştırmada turizm kavramı içinde değerlendirilen, ülke vatandaşı olmayan ve yabancı kavramı içinde yer alan kişilerin, özellikle de Avrupa ülkelerinden gelen emekli yerleşik yabancıların, ülkemizde mezar yeri alması ve gömülmesine yönelik sosyolojik tercihler ve ilgili mevzuat, küreselleşen dünyanın değişen politik ikliminde tekrar gözden geçirilmektedir.

¹⁸FAVELL Adrian:“European Citizenship in Three Eurocities”, *Paper For Presentation at European Union Studies Association Conference*, March 30th- April 2nd 2005, Austin, TX

¹⁹http://www.bizimantalya.com/icimizdeki_yabanci_hemserilerimiz-3838.html (erişim 26.09.2008).

²⁰Bu konudaki ayrıntılı bilgi ve yorumlar için bkz. Toprak, Yerel Yönetimler, ss. 24-28. ve ss.403-428.

Yabancıların özellikle giderek tatil beldelerinde yoğunlaşmasının “yabancı toplumsal sermaye”²¹ olarak buldukları beldeden başlayarak bölge hatta ülke düzeyine sıçrayabilen sosyo-kültürel ve dini, ekonomik yönde etkileri bulunmaktadır. Ancak bu konular kadar yabancıların gömülme tercihlerinin de ülkemizde giderek artması, mülk yanında mezar yeri alımlarının da kamuoyunun gündemine girmesi, “mezarlıklar” ve bağlantılı olarak “yabancı mezarlıkları” konusunu incelemeye değer hale getirmektedir.

Avrupa Birliği’ndeki göçler konusu literatürdeki çalışmalar daha çok profil odaklıdır. Avrupa’da mezarlık alanı kullanımı, gerek krematoryum gerekse üst üste gömü uygulaması nedeniyle büyük bir sorun oluşturmamaktadır. Ayrıca bu çalışmaya konu olan Avrupa’dan diğer ülkelere gerçekleşen göçlerle başka ülkelerde de gömü yapılabilmektedir. Hatta Avrupa’da gömünün çok pahalı olması Türkiye’ye yönelmenin de bir nedenidir. Bu çalışmanın değeri de Türkiye için sorun olan bu konunun farkındalığının yaratılmasıdır. Çünkü mezarlıkların kullanımı konusu tamamen çözümlenmiş bir konu değildir. Ayrıca yasal düzenlemelerimizdeki boşluklar konuyu her an uluslararası düzeye taşıyabilir bir nitelik göstermektedir. Bu disiplinlerarası araştırma literatürde ilklendir²². Yukarıda da belirtildiği üzere göç ile ilgili uluslararası çalışmalar henüz cılız da olsa, yabancı sayısının artmasının yerel halka etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Ayrıca Avrupa ülkelerinden gelen emekli yabancıların ülkemizi seçmesi ve yereldeki yaşam kalitesi ile ilgilenmesi, daha çok Türkiye’yi ilgilendiren ve uluslararası politik arena ile de kolaylıkla ilişkilendirilebilecek bir yapısal özellik taşımaktadır.

Bu çalışmada İzmir Büyükşehir Belediyesi idari sınırları içinde yer alan Karşıyaka Hristiyan Mezarlığı, Gürçeşme Musevi Mezarlığı, Paşaköprü Hristiyan Mezarlığı, Bornova Altındağ Musevi Mezarlığı, Bornova Yahudi Mezarlığı, Bornova İngiliz Mezarlığı, Kokluca Rum Mezarlığı, Buca Anglikan Mezarlığı yasal düzenlemeler ve mülkiyet hakkı açısından incelenmiştir. Belirtilen yabancı mezarlıklarını kullanan gruplar Museviler, Ortodoks Rumlar ve diğer Hristiyan gruplardır. Bu mezarlıkların aktif ve metruk olmasına bağlı olarak hukuki yapıları, metruk mezarların zamanaşımı yoluyla iktisap edilip edilmeyeceği yargı kararları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Cenazelerin defin ve nakil esaslarına ilişkin yasal düzenlemeler ile Devlet Mezarlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü yönetimindeki tarihi mezarlıklar ve şehitlikler incelenmemiştir.

Mezarlıkların kullanımı konusu, ülkemizde bir dizi düzenlemeyle özellikle mülkiyet yönüyle çözülmüş gibi görünüyorsa da bize göre mevzuatın dağınıklığı,

²¹Yazarlar “yabancı toplumsal sermayeyi” yabancıların göç ettikleri ülkenin yerleştikleri bölgedeki birlikte yaşadıkları yerel halka sahip oldukları entelektüel birikimlerinden doğan sosyo-kültürel katkıları olarak değerlendirmektedir. Sermaye sözcüğünün çağrıştırdığı ekonomik güç öncelikli bir konumda değildir ancak etkisi dikkate alınmaktadır: Zerrin Toprak; *Kent Yönetimi ve Politikası*, İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2008, s.99, 103 ve 116.; toplumsal sermaye ile ilgili bkz. Robert Putnam, “Bowling Alone”, *Journal of Democracy*, Vol.6, No.1, 1995.

²²Hazırlık çalışması için bkz. TOPRAK Zerrin ve KARAKURT Ahu: “Türkiye’de Yabancı Mezarlıkları ve Stratejik Yaklaşımlar”, *Dergiden*, Y.2, S.19, Ocak- Şubat 2008, ss..39-40.

birbiriyle uyumsuzluğu ve kentsel amaçlı diğer kullanımlara döndürülebilme kolaylıklarının varlığı nedeniyle sorunsallığını ulusal ve uluslararası düzeyde sürdürmektedir. Çalışmanın bu nedenle kamu yönetiminin gelecek senaryosunun oluşmasına ciddi katkılar getireceğini düşünmekteyiz.

İzmir'in yerleşim olarak kıyıda kurulması ve bulunduğu jeopolitik konumunun önemi nedeniyle, küresel ilişkiler yabancı göçlerinin ağında giderek artan oranda odak noktası haline gelmektedir. Geliş nedeni ne olursa olsun, iç veya dış göçler ülkelerin yönetim tarihinde her zaman sorun ve kriz bağlantılı değerlendirilmiştir. Yabancıların kıyı kentlerinde yerleşime yönelme tercihlerinin içinde İzmir giderek ağırlık kazanmaktadır. Göçle gelen nüfus hareketliliğini İzmir için sağlıklı kent olma açısından değerlendirmek gerekmektedir. Yerleşik yabancılara ait rakamlar büyüdükçe, bu grubu kentin stratejik planı içinde birkaç ay veya daha az süreli ziyaretleri içeren turistik seyahatlerden daha farklı bir konuma yerleştirmek gerekmektedir.

Yabancıların mülk edinmelerinin kolaylaştırılması yerleşik yabancı sayısının artmasına da yol açmaktadır. Avrupa kökenli yabancıların, alanda mülakat ve gözlemlere dayanarak, eğitilmiş ve ekonomik bakımdan güçsüz bir konumda olmadığını söylemek mümkündür. Yabancı göçlerinin incelenmesi ve sayısal gelişmelerin ortaya çıkardığı mezarlıkların sayısının ve kullanımının artması gibi çeşitli etkiler stratejik öneme sahiptir. Bu hususun, sadece İzmir için değil, tüm göç alan yerleşimlerde incelenmesi gerekmektedir.

1. İZMİR'DE YABANCI MEZARLIKLARI

İzmir'in metropoliten alanı içinde yer alan bölgelerin kültür tarihi İÖ 4000'e kadar uzanmaktadır. Bayraklı'da yapılan kazılarda İÖ 3000'in ilk yarısına denk gelen buluntular ortaya çıkarılmıştır. Kazıldıkça kentin tarihi gerilere gitmektedir. Aşağıda yabancı mezarlıklarına ilişkin değerlendirme yer almaktadır.

1.1. Kısa Tarihsel Süreç

İzmir çevresindeki Buca, Bornova, Işıklar (eski adı Rampidon), Çiğli, Pınarbaşı, Narlıköy, Naldöken gibi köylerin İÖ 7. yüzyılın sonlarına giden yerleşmeler olduğu²³ savunulmaktadır.

Evliya Çelebi'ye göre 17. yüzyılın ikinci yarısında İzmir'de Kadifekale'nin kuzeye bakan yamaçlarında 2000'e yakın konut bulunmaktadır. Kentte toplam konut sayısı 10.300 olarak gösterilmiştir. 10 Müslüman, 10 Rum, 10 Frenk ve Yahudi, 2 Ermeni ve Kipti (Roman) mahallesi bulunmaktadır²⁴. Buna göre askerlerle birlikte kent nüfusu 60.000 -70.000 olarak tahminlenmektedir.

İzmir'in kıyı kenti olması itibarıyla Hristiyanlar çarşı bölgesinde Alsancak'a kadar uzanan kıyı bandında ve onun daha üzerinde Basmağane'ye kadar çıkan kuzey sınırında yerleşmiş bulunuyorlardı. Daha yüksek alanlarda Ermeniler yerleşmişti.

²³KUBAN Doğan: *Türkiye'de Kentsel Koruma Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurdu Yayınları, 2001, s.54, 57.

²⁴ a.g.m. s. 67.

Böylece çarşı Kuzey ve Batıdan Hristiyan, Güney ve Doğudan Yahudi ve Türk mahalleleriyle çevrilmiştir. Bu mahalle sınırları bazı değişiklikler gösterse de 20. yüzyılda çeşitli etnik grupların yerleşme bölgeleri aşağı yukarı aynı mekânlarda kalmıştır²⁵.

İzmir yerleşim tarihini anlatan makalelere genelde mezarlıklar konusu bir yönüyle girmektedir. Çünkü kentin içinde yer almış ve geniş alanlar kaplayan mezarlıklar, kentin görüntüsünü etkilemekteydi. Kentin yerleşim profilinde birbirinden kültür ve din temelinde ayrılmış mahalleler hemen yanı başındaki kendi mezarlıkları ile ayırıcı bir özellik taşımaktaydı. Bu nedenle de, kentsel dönüşüm gereği yeniden planlama çalışmalarındaki ilk hamle, “mezarlıkların taşınması” ile başlatılmaktaydı. Günümüzde Bahri Baba Parkı olarak adlandırılan yerdeki şimdiki Diş Hastanesinden(Memleket hastanesi)²⁶ başlayarak Eşrefpaşa Bayramyeri noktasına kadar giden ve Varyantın bulunduğu alana inen Yahudi Mezarlığı XIX. Yüzyıl sonlarında gömüye kapatılmış ve I. Dünya Savaşı yıllarında Vali Rahmi Beyin çabalarıyla kent dışına taşınmış, 1921’de ancak taşıma işi tamamlanabilmiştir²⁷.

Uluyol Mezarlığı da İkiçeşmelik’ten Bayramyeri’ne kadar uzanan yolun iki yakasındaki Müslüman mezarlığıydı²⁸. Bu mekânda geçmişte birçok özel tekke mezarlığı ve genel mezarlıklar olduğu belirtilmektedir²⁹.

Ülker, birer tarih yapıtaşı olan mezar ve kitabelerin kentsel hareketlilikte giderek kaybolduğunu, yerlerine park, sinema, bina ve pazaryerleri kurulduğunu ve bu sırada mezar kitabelerinin büyük bir kısmının harap edilmesinin İzmir için tarihi ve kültürel değerleri açısından yerine getirilmesi imkânsız bir kayıp yarattığını esefle belirtmektedir³⁰. Diğer yönüyle bu tercihlerin düzenli bir kent olgusunun sağlanmasına hizmet etmediği sorgulanmaktadır. Hatta İzmir yakınında bulunan bazı mezarlıkların günümüze kadar varlıklarını koruyabilmelerini “kent planı” dışında kalmış olmalarına bağlanmaktadır. Kent içinde rekreasyon alanları elde edilmekle birlikte mezarlıkların kaldırılmasının kent belleğinde büyük bir boşluk yarattığı da üzerinde durulan konulardandır.

Bu araştırmanın içinde yer alan ve günümüze kadar gelebilmiş yabancı mezarlıklarının çevresinde Müslüman mezarlıkları bulunduğu görülmüştür. Örneğin Bornova İngiliz Mezarlıklarının (Resim 10) hemen yanındaki Müslüman mezarlıkları

²⁵ a.g.m. s. 69.

²⁶ 1913’de İdare-i Vilayet-i Umumiye Kanunu ile “İzmir Memleket Hastanesi” adını alan kurum, 1950’de “İzmir Devlet Hastanesi” oldu. Bir süre Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi’ni barındıran bina, Devlet Hastanesi’nin 1982’de yeni yerine taşınmasından sonra, 1985’de İzmir Doğumevi olarak kullanıma açılmıştır, 2008 yılı itibarıyla Diş Hastanesi olarak bilinmektedir: http://www.e-guideizmir.com/tarihi_yapilar.php, (erişim: 03.06.2008)

²⁷ EGE A. Şahabettin: *Eski İzmir’den Anılar*, İzmir :İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, Kent Kitapları Dizisi:32, 2002, s. 49.

²⁸ a.g.m, s. 50.

²⁹ ÜLKER Nemci: Mezar Kitabelerinin İzmir Tarihi İçin Önemi ve Şehit Fethi Bey, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, İzmir: Akademi Kitapevi, 1994, s. 95.

³⁰ a.g.m, s. 95.

taşınmıştır. Yeri daraltılan İngiliz mezarlığının yerine günümüzde Özel Üntaş Çamlık Anaokulu yerleşirken, diğer yanındaki Müslüman mezarlığının yer aldığı alan çok katlı yerleşime açılmıştır.

Aslında ülkemizde bulunan eski ve yeni İslam mezarlıkları kadar, yabancı mezarlıklarının korunması, Türk ve dışında kalan toplumları tek tek veya toplamda evrensel düzeyde tüm toplumları ilgilendiren dini, sosyal ve kültürel bir konu olarak önemini sürdürmektedir. Buna rağmen günümüzde neredeyse mezarlıklar ve mezar taşlarının bir kişinin nereye gömüldüğünden çok daha fazla bir anlam ifade etmediği gibi bir değişimin varlığından söz edilebilir. Bu çalışmanın kapsamındaki Karşıyaka Hristiyan Mezarlığı (Resim 1, 2), Paşaköprü/Konak Hristiyan Mezarlığı (Resim 5, 6), Bornova Yahudi Mezarlığı (Resim 9), Buca Anglikan Kilisesi ve Mezarlığı'nın (Resim 13) eski eser kaydı bulunmaktadır. Görüldüğü gibi tarihi önemi olan bazı mezarlıklar kültür varlıklarına yönelik mevzuatın sağladığı koruma altındadır. Mezar taşları veya yapıların yazı, süsleme şekli, estetik yönüyle ilgi çekici olduğu kadar, geçmişle bağlantı kurulmasını sağlayan ilişkilendirmelere de açıktır. Bu çalışmada karşılaştığımız gibi, Gürçeşme Musevi Mezarlığı (Resim 3, 4) içinde bazı kişilere ait korunabilmiş mezar örneklerini, çeşitli meslek grupları önderleri veya düşünürlerin hatırlandığı, incelendiği ve ilginin ayakta kalmasına hizmet eden geçmişle irtibat noktaları olarak görmek gerekir. Nitekim Ülker³¹, İzmir mezar kitabeleri üzerinde yapılan titiz çalışmaların ortaya çıkardığı tarihi bilgilerin küçümsenmeyecek ölçüde önemli bir değeri olduğunu belirtmektedir. İzmir'in tarihi ve medeni bir kent olması bağlamında, yukarıda da bahsettiğimiz idareci veya alim /bilge tanısı içinde yer alan bazı önemli kişilerin mezar kitabeleri ile arşiv belgelerindeki tutarlılığı ve tarihi ilişkiler açısından yerlerini görmek mümkün olabilmektedir.

1.2. Mezarlıklardan Parka Dönüşüm...

İzmir'de XIX. yüzyıl ortalarından başlayan 1908'li yıllardan sonra şiddetlenen en önemli şikâyet konusunun kentin içinde kalan mezarlıklar olduğu söylenmektedir. Nitekim Serçe'nin kaleme aldığı makalede, mezarlıkların kaldırılmasında yeşil alan yetersizliği vurgusu yapıldığı öne çıkmaktadır³². Kent adına ileri sürülen mezarlıkların yeşil alana dönüştürülmesi isteği bir bakıma, kentin rant gruplarının kenti biçimlendirmesinin ilk hamlesi olduğu da düşünülebilir.

Mezarlık alanları yönetimini vakıflardan belediyelere devri ile ilgili ilk düzenleme yürürlükten kalkan 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanununda yer almaktadır (1580, md.160). Bu düzenlemede yer alan, "Metruk ve kimsesiz mezarlıklarla vakfa ait olan genel mezarlıklar, tüm hak ve borçları ile belediyelere devrolunmuştur. Bu kanunun yayınlanmasından sonra belediyeler devren alıncaya kadar satılması yasaktır. Bu kanunun yayınlanmasından önce Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce taksitle satılan mezarlıkların henüz ödenmeyen taksit bedelleri de belediyelere aittir. Belediyeler bu kanuna dayanılarak çıkarılacak tüzüğe göre "en çok

³¹ a.g.m, s. 98.

³² SERÇE Erkan: *Tanzimat'tan Cumhuriyete İzmir'de Belediye(1868-1945)*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 1998, ss. 274-277.

on seneye kadar mezarlıklara ait tesisatı kurar” hükmünün getirdiği kolaylık ile Eşrefpaşa, Uluyol, Salihdede, Faikpaşa ve Soğukkuyu mezarlıkları kaldırılarak park haline getirilmiştir. Eşrefpaşa ve Faikpaşa mezarlıklarının bir kısmı çocuk bahçesi ve İzmir Namazgâh Mezarlığı da üstü kapalı pazaryeri olarak düzenlenmiştir. Buca tarihine ışık tutabilecek nitelikteki eski mezarlara Protestan İngiliz Kilisesi bahçesindeki kabristanda (Resim 13) rastlanmaktadır³³. 2008 yıl itibariyle Buca’da başka bir mezarlık alanı bulunmamaktadır. Buca’yı İzmir’e bağlayan Gürçeşme (eski Kançeşme) karayolunun onarılmasından önce Kemer tren istasyonu arkasında, karayolunun karşılıklı her iki tarafında selvi ağaçlarıyla kaplı iki Hristiyan mezarlığı olduğu ancak her iki mezarlığın günümüzde mevcut olmadığı belirtilmektedir³⁴.

1 Ocak 1934 tarihinden itibaren kentteki genel Hristiyan ve Musevi mezarlıklarına ölü gömülmesi yasaklanmış ve bu mezarlıkların Kokluca’ya (Resim 12) taşınması kararlaştırılmıştır. Ortodoks Mezarlığı daha sonra Kemalpaşa Caddesinde Yenice (Çamdibi) mevkiinde (Resim 11) kurulmuştur. Mevcut mezarlıklar Asri, Paşabahçe ve Karşıyaka kabristanlarına (Resim 1, 2) nakledilirken mezar taşlarının tarihi kıymeti olanları müzeye devredilmiş ve bir kısmı da çeşitli yerlerde depolanmıştır. Makalede mezarlıkların bütünüyle parka dönüştürüldüğü gibi bir anlatım göze çarpmakla birlikte, Belediye Başkanı Behçet Uz (1931–1941) sonrası dönemlerdeki³⁵ gelişmeler yer verilmemiştir.

1.3. Günümüzde İzmir’de Yabancı Mezarlıklarının Mekânsal Konumu

Aşağıda, tarihi süreçte belirtilen yer değişikliği sonrasındaki günümüzdeki yabancı mezarlıkların yeni konumları belirtilmiştir.

Karşıyaka Hristiyan Mezarlığı³⁶ tarihçede de belirttiğimiz kentsel yenileme projeleri kapsamında yabancılara gösterilen kentin şimdilik kenarında kalan gömüye ayrılmış alandır. Genel eğilime uygun olarak Müslüman mezarlılığıyla karşı karşıyadır. (Resim 1) Mezarlık görevlisi Ayfer Soytürk ile yapılan mülakattan elde edilen bilgilere göre mezarlıkta gömü için yeterli alan olduğu çünkü genelde ailelere ait mezar yerlerinin aynı aileden olan kimselerce tekrar tekrar kullanılabilirdiği anlaşılmaktadır. Çeşitli nedenlerle vefat etmiş kimsesiz yabancıların, ateist yabancıların da defin işlemlerinin yapıldığı genel bir mezarlık hüviyeti taşımaktadır.

³³ Buca’daki yabancı mezarlıkları ve gömülü bulunan ailelere yönelik bir nevi geçmişe yolculuk anlamında tasvirler ve iç içe geçmiş bağlantılı metinler için bkz. BALTAZZI Alex: *The Old Boudja The Flower Village of Smyrna*, <http://www.levantine.plus.com>, (erişim: 27.07.2008).

³⁴ ERDİ, Feyyaz *Buca’da Konut Mimarisi*, 1838–1934, Ankara: ODTÜ Mimarlık Bölümü Basım İşliği, 1987, s. 189.

³⁵ SERÇE, a.g.e, s. 746.

³⁶ Karşıyaka Hristiyan Mezarlığı’nın tapu kayıt bilgileri şöyledir: Karşıyaka 1. Bölge Tapu Sicil Müdürlüğü Nezinde Pafta no; 386 Ada Parsel No; 2411/11, Yevmiye no; 5395, Alan: 1926 m2 ; Malik; Karşıyaka Belediyesi, Mezarlık, 19.08.1993 tarihinde İzmir Büyükşehir Belediyesi’nden Karşıyaka Belediyesine devrolunmuştur.. Karşıyaka Hristiyan Mezarlığı’nın tapu sicilinin beyanlar hanesine, Kültür ve Tabiat Varlıkları Kurulu’nun 28.11.1991 gün, 3326 sayılı ve 23.01.1992 gün 126 sayılı iki kararı işlenmiştir.

Yeni bir mezarlık olmakla beraber eski mezarlıklardan taşınan bazı “mezar taşları” tarihi hüviyete sahip görüldüğü için kültür varlıkları kararı tapu sicilinde beyanlar hanesine işlenmiştir.

1.3.1. Karşıyaka İlçesi

Karşıyaka Hristiyan Mezarlığı

Resim 1 (Karşıyaka)

Resim 2(Karşıyaka)

1.3.2. Konak İlçesi

Gürçeşme Musevi Mezarlığı³⁷, Karataş'ta bulunan Bahri Baba Musevi Mezarlığı'nın taşınmasıyla ortaya çıkan ihtiyacı karşılamak üzere 1928 yılında açılmıştır. Bahri Baba Musevi Mezarlığı'nda bulunan mezarların bir kısmı Gürçeşme Musevi Mezarlığı'na nakledilmiştir. Altı yıl boyunca gömü yapılan Gürçeşme Musevi Mezarlığı, şehir içinde kalması sebebiyle 1934 yılında gömüye kapatılmıştır. Belediye Başkanı İhsan Alyanak döneminde (1973–1980) kaldırılmak istenen Gürçeşme Musevi Mezarlığı 2001 yılında Büyükşehir Belediye Başkanı Ahmet Piriştina tarafından demir parmaklıklarla çevrilerek temizletilmiş, ışıklandırılmıştır. Dini törenler için kullanılacak bir alan oluşmuştur.

Gürçeşme Musevi Mezarlığı, Museviler için kutsal bir mezarlık alanı durumundadır. Çünkü mezarlığın orta kısmında “tevila” ismiyle anılan havuza sürekli, güçlü ve kutsal olduğu düşünülen bir su akışı bulunmaktadır. Bu su, yazın soğuk kışın ılık olması ve şiddetli yağmurlarda bile berraklığının bozulmaması özelliğinden dolayı mucizevi olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Gürçeşme Musevi

³⁷ Gürçeşme Musevi Mezarlığı'nın tapu kayıt bilgileri şöyledir: Konak 5. Bölge Tapu –Sicil Müdürlüğü Nezdinde Güney Mahallesi, 2243 ada ve 1 parsel, 4 – 5 parsel, İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne kayıtlı, 1990 yılı, Alan: 3.280 m2

Mezarlığı’nda Josef Eskapa, Hayim Palaçi, Ribî Avram Pontromoli, Ribî Hayim Becerano gibi din büyükleri ve âlimlerinin mezarları bulunmaktadır. Bu sebeplerle mezarlık gerek yurt içinden gerekse yurt dışından gelen Museviler tarafından ziyaret edilmektedir.

Gürçeşme Musevi Mezarlığı- Metruk Mezarlık Arsası

Resim 3 (Gürçeşme)

Resim 4 (Gürçeşme)

Gürçeşme Musevi Mezarlığı, gömü yapılmamasına karşın yukarıda belirtildiği gibi ünlü kişilerin mezarları bulunması ve mezarlık içinde akan ve kutsal kabul edilen su nedeniyle Bornova Yahudi Mezarlığı’na (Resim 9) göre daha bakımlıdır ve sürekli bekçisi bulunmaktadır.

Öte yandan mezarlık hakkında tapu siciline metruk kaydının düşülmüş olması nedeniyle Konak Belediyesi sınırları içinde kalan bu yapılaşmamış alanın cazibe yaratarak kent rantına dönüşebileceği endişesi söz konusudur. Bu endişemizi Gürçeşme Musevi Mezarlığı’nın yakınında bulunduğu ifade edilen Hristiyan Mezarlığı’nın kaldırılmış olması kuvvetlendirmektedir. Ayrıca mezarlık alanında yukarıda söz konusu ettiğimiz kutsal kabul edilen ve boşa akan suyun yönetiminin de acilen sorgulanması gerekmektedir.

Paşaköprü Hristiyan Mezarlığı³⁸ kentin dışında ve genelde olduğu gibi Müslüman mezarlığının karşısında yer almaktadır. Mezarlıkta 18. yüzyıldan kalan

³⁸ Paşaköprü Hristiyan Mezarlığı’nın tapu kayıt bilgileri şöyledir: Konak 4. Bölge Tapu-Sicil Müdürlüğü Nezdinde 49 Ada ve 699 – 701 parsel, İzmir Büyük Şehir Belediyesi’ne kayıtlı 1955 yılı, Alan; 65.843 m2, 13.1.1992 tarih yevmiye 242 ile tarihi eser şerhi bulunmaktadır.

mezarlar bulunmaktadır. Nitekim tapu kayıtlarında tarihi eser şerhi yer almaktadır. Mezarların Bulgar, Alman, İngiliz, Fransız, İtalyan, Danimarkalı, ABD'li ve Türk gibi farklı uluslardan kişilere ait olduğu görülmektedir. Yaklaşık 1600 mezar bulunmaktadır. Paşaköprü Hristiyan Mezarlığı'nda mahzen biçiminde mezarlıkların genelde yer alması sebebiyle kapasite sıkıntısı yoktur. Ayrıca hiç gömü yapılamamış boş alanlar da vardır. Yapılan mülakatlardan dış politikadaki gerginliklerin sonucunda mezarlara yönelik saldırılar gerçekleştirildiği bilgisi edinilmiştir.

Paşaköprü Hristiyan Mezarlığı

Resim 5 (Paşaköprü)

Resim 6 (Paşaköprü)

1.3.3. Bornova İlçesi

Bornova Altındağ Musevi Mezarlığı

Resim 7 (Altındağ)

Resim 8 (Altındağ)

1934 yılında Gürçeşme Musevi Mezarlığı'nın kent içinde kalması sebebiyle kapatılması üzerine açılan Altındağ Musevi Mezarlığı'nın³⁹ (Resim 7) kent yönetiminin planlamayı kontrol edememesine bağlı olarak “trajik bir biçimde” zamanla kentin içinde kalmıştır. Civarda bulunan evlerin bir kısmının duvarları mezarlığın duvarıyla bitişiktir, bazı evlerin balkonları ise mezarlığa bakmaktadır.

Mülakatlarımız sırasında mezarlığa ateist olan Musevilerin de gömüldüğü öğrenilmiştir. Ayrıca intihar eden kişilerin ayrı bölümleri bulunmaktadır. Daha önceleri kadınların ve erkeklerin gömüldüğü bölümler ayrıyken yakın zamanda kadınların ve erkeklerin yan yana gömülebildiği bir bölüm açılmıştır. Aktif biçimde gömü yapılan Altındağ Musevi Mezarlığı'nda İzmir'de yaşayan Musevi nüfusun İsrail'in kurulması gibi çeşitli faktörlerle göç etmesi sebebiyle yer sıkıntısı yaşanmamaktadır.

Bornova Yahudi Mezarlığı

Resim 9 (Bornova Yahudi Mezarlığı)

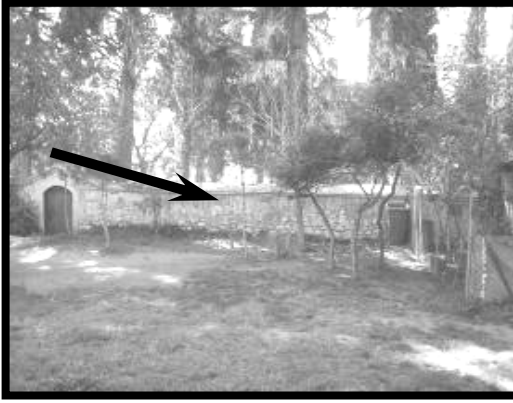
Bornova Yahudi Mezarlığı⁴⁰, Bornova İngiliz Mezarlığı'nın karşında yer almaktadır. Eskiden civarında Müslüman mezarlığın da bulunduğu bilinmektedir. Altındağ Musevi Mezarlığı'nın açılmasıyla birlikte 1934 yılında gömüye kapatılan Bornova Yahudi Mezarlığı Ege Üniversitesi Hastanesi Kavşağı'na çok yakın bir mesafede ve kentin oldukça işlek bir kısmında kalmıştır. Mezarlığa gömü yapılmadığı için sürekli bir bekçisi bulunmamakta ve Bornova Altındağ Musevi Mezarlığı bekçisi bu mezarlıkla da ilgilenmektedir. Bu nedenle de özellikle geceleri Bornova Yahudi Mezarlığı'na hukuka aykırı olarak girildiği söylenmektedir.

³⁹ Altındağ Musevi Mezarlığı'nın tapu kayıt bilgileri şöyledir: Bornova 2. Bölge Tapu-Sicil Müdürlüğü Nezdinde 4 Pafta, 397 parsel, Musevi Kabristan Cemiyetine kayıtlı, Alan; 34.720 m2

⁴⁰ Bornova Yahudi Mezarlığı'nın tapu kayıt bilgileri şöyledir: Bornova 1. Bölge Tapu-Sicil Müdürlüğü Nezdinde , 9 Pafta, 302 Ada - 11 parsel, Isak Dano, Yasova Agdatay Tescilli, Alan; 6.182 m2 , 3. derecede sit alanı

Bornova İngiliz Mezarlığı⁴¹, Ege Üniversitesi Hastanesi Kavşağı'na çok yakın bir mesafede ve Bornova Yahudi Mezarlığı'nın karşısında yer almaktadır. Gelişen kentin işlek kısmında kalması nedeniyle mezarlığın bir bölümü yol olarak planlanmıştır. Aktif mezarlık sürekli bekçisi kontrolünde olup mezarlığın duvarının hemen dış tarafında kendisine tahsis edilmiş tek katlı bir ev yer almaktadır. Bornova İngiliz Mezarlığı bakımlı ve düzenlidir. Yaptığımız mülakatlara göre yeni gömüler için yer sıkıntısı bulunmayan mezarlığa sadece İngilizler değil, mezhep ayrımı yapılmaksızın diğer Hristiyanlar da gömülmektedir.

Bornova İngiliz Mezarlığı

Resim 10 (Bornova İngiliz Mezarlığı)

Altındağ Kokluca Rum Mezarlığı⁴² Altındağ Kokluca Müslüman Mezarlığı'nın tam karşısında yer almaktadır. 1925 yılında açılan mezarlığın ismi her ne kadar "Rum Mezarlığı" olsa da Rum olma orijinine bakılmaksızın Hristiyanlar gömülmektedir. Mülakatlardan edindiğimiz bilgiye göre halen gömü yapılmaktadır.

Mezarlığın sağ yan duvarıyla konut olarak kullanılan binaların duvarları bitişik durumdadır. Benzer şekilde mezarlığın son yan duvarının hemen yakınında oto- yıkama hizmeti verilen bir işletme bulunmaktadır. Mezarlık alanı kent içinde kalmış olup, kıymetli bir arsa durumundadır. Tapu bilgilerinden 15.000 m²'lik ve tescil harici bırakılmış bu alanın tapuya kaydedilmemiş olduğu görülmüştür. Aslında kamu mallarının tapuya kaydı mülkiyet hakkı açısından bir şart değildir. Ancak kamu yönetimi kontrolünü sağlamak ve amacı dışında kullanımın engellenmesi yönüyle tescilinin hızla yapılması gerekmektedir.

⁴¹Bornova İngiliz Mezarlığı'nın tapu kayıt bilgileri şöyledir: Bornova 1. Bölge Tapu –Sicil Müdürlüğü Nezdinde, 9 Pafta, 302 Ada - 313 parsel, Con Paterson Vitel, Alan; 5.650 m²

⁴²Altındağ Kokluca Rum Mezarlığı 'na ilişkin bilgiler şöyledir: Bornova 1. Bölge Tapu-Sicil Müdürlüğü Nezdinde 1420 parsel, 8 Pafta, Tescil harici, "tapuya kaydedilmemiş", Alan; 15000m²

Kokluca Rum Mezarlığı

Resim 11(Kokluca Rum)

Resim 12(Kokluca Rum)

1.3.4. Buca İlçesi

Tınaztepe Mahallesi Buca Anglikan Kilisesi ve Mezarlığı

Resim 13(Buca)

Buca Anglikan Kilisesi bahçesinde yer alan mezarlıkta bugün gömü yapılmamaktadır⁴³. Mezarlıkta yer alan bazı mezar taşları heykeltıraş yapıtı niteliğindedir. Oldukça korunaklı ve bakımlıdır. Bu özelliği nedeniyle sit alanı kapsamına alınmıştır ve mezarlığın tapu sicil kayıtlarında eski eser şerhleri bulunmaktadır. Mezarlıkta dünyanın çeşitli yerlerinden (Kahire ve Paris gibi) getirilerek defnedilmiş farklı uluslardan kişilere ait mezarlar vardır⁴⁴.

Genel olarak değerlendirildiğinde Hristiyan mezarlıklarında gömü için mezhep ayrımı yapılmamaktadır. Ancak yabancı mezarlıklarına gömü yapılması için defnedilecek kişinin mutlaka “yabancı” olması gerekmektedir. Bu mezarlıklara Levanten, Musevi, dine bağlı olmaksızın Türk vatandaşı, yerleşik olmayan yabancı, yerleşik yabancı gömülebilmektedir. Bu anlatımdan her hangi bir müslüman Türk vatandaşı için ailesinin yabancı mezarlığına gömü talebinde bulunabileceği kanaati oluşmamalıdır. Bağlantılı olarak mutlaka gömü için din, aile bağları, sahiplilik gibi koşullar aranmaktadır. Bu araştırmada incelediğimiz mezarlıklar tapu kayıtlarına göre aşağıda yorumlanan özel statülü mezarlıklar kapsamında değildir.

Araştırmamızın kapsamındaki yabancı mezarlıkları günümüzde kent içinde kalmıştır. Kentleşmenin getirdiği baskılar nedeniyle “mezarlık kullanımı dışındaki bir kentsel fonksiyona” dönüştürme eğilimi incelendiğinde, yabancı mezarlıkları uygulamada Müslüman mezarlıklarından daha iyi korunmaktadır. Başka bir ifadeyle Müslüman mezarlıkları daha kolay kentsel kullanma ayrılabilir. Belki bu nedenle de yabancı mezarlıklarının “korunma amacıyla” kültür varlıkları kapsamı içine alınma eğiliminden bahsedebiliriz

Mezarlıklar fiili saldırılara da açıktır. 1931 tarihli Mezarlıklar Hakkındaki Nizamname'nin “güneş battıktan sonra mezarlıklara hariçten kimsenin giremeyeceği, görevlilerin bile misafir kabul edemeyeceği” (md. 19), “sarhoşların, dilencilerin...,köpek ve sair hayvanat getirenlerin mezarlıklara giremeyeceği” (md.17) vb mezarlıklarda yapılması yasaklanan diğer hususlar kapsamlı düzenlemiştir. Ancak psikolojik ve benzeri nedenlerle mezarlıklara ve içinde bulunan eski eserlere zarar verilebilmektedir. Bu nedenle sürekli bekçisinin olması mezarlığın korunması açısından caydırıcı bir etki yaratmaktadır.

⁴³Buca Anglikan Kilisesi ve Mezarlığı'na ilişkin tapu kaydı şöyledir: Buca, 1. Bölge Tapu-Sicil Müdürlüğü Nezdinde ,2 Ada 23 Parsel (eski), 282 Ada, 23 parsel, 17 Pafta

1968 yılından beri tescil işlemleri sonuçlanmamış -Davalı , Alan; 3.770 m2. 1944 yılında kadastro geçmiş, maliki Protestan milleti diye not düşülmüş ancak Malik yangın nedeniyle evrak yandığı için ibraz edememiştir. Tapu kaydı üzerinde aşağıdaki şerhler mevcuttur:

Kültür Bakanlığı İzmir Müzesi Müdürlüğü'nün 3.3.1978 tarih 476 (35/321) sayılı yazısı ile eski eser olarak şerh verildi. (17.03.1978)

1710 sayılı kanuna tabi eski eser, (08.03.1979 tarih ve yevmiye no: 931)

1710 sayılı kanuna tabi eski eser, (27.09.1979 tarih ve yevmiye no: 3973)

1710 sayılı eski eserler yasası uyarınca eski eser, (01.6.1983 tarih ve yevmiye no: 1606)

Sit alanıdır. (18.03.1987 tarih ve yevmiye no: 1769)

Sit alanıdır. (22. 08. 1997 tarih ve yevmiye no:4637)

⁴⁴ Erdi, a.g.e., s.191.

2. MEZARLIKLARLA İLGİLİ YASAL DURUM

Mezarlıklarla ilgili kurumsal yapı ve yukarıda incelediğimiz yabancı mezarlıkların statüsü aşağıda yorumlanmıştır.

2.1. Dayandığı Mevzuat

1924 tarihli 442 sayılı Köy Kanunu, 1926 tarihli 818 sayılı Borçlar Kanunu, 1930 tarihli 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu, 1934 tarihli 2644 sayılı Tapu Kanunu, 1970 tarihli 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu, 1972 tarihli 1512 sayılı Noterlik Kanunu, 1983 tarihli 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1994 tarihli 3998 sayılı Mezarlıkların Korunması Hakkında Kanun, 2001 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, 2004 tarihli 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2004 tarihli 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu, 1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu’na dayanılarak çıkarılan 1931 tarihli Mezarlıklar Hakkındaki Nizamname.

2.2. Mezarlıklara İlişkin Yasal Düzenlemelerin Yarattığı Hukuki Sonuçlar

Mezarlıklar, ölülerin gömülmesine ayrılmış yerlerdir. Bu niteliği itibarıyla mezarlıklar kamu malı sayılmaktadır⁴⁵. Belediyeler idari sınırları içinde, def’in ve mezarlıklara yönelik hizmetleri yapar veya yaptırır (5393, md.14/a, 1593,md.20). Mezarlıkların tesisi, korunması ve bakımına ilişkin giderler belediyenin giderleri arasında bir kalem olarak yer almaktadır. (5393, md.60/g). Büyükşehir Belediye Kanunu hükümlerine göre de, “Mezarlık alanlarını tespit etmek, mezarlıklar tesis etmek, işletmek, işlettirmek, defin ile ilgili hizmetleri yürütmek”(5216, md.7/1-s), Büyükşehir belediyelerine aittir. İlçe belediyelerine ait görevlerde ise, “Defin ile ilgili hizmetleri yürütmek” (5216, 7/2-e) hükmü ile ilgili görev dağılımı gösterilmiştir. Hizmete ilişkin harcamaların bütçede gösterilebilmesi amacıyla giderler başlığı altında, “mezarlıkların tesisi, korunması ve bakımı”(5216, md.24/h) konusunda düzenleme bulunmaktadır. Ayrıca 1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu’nda da, köylünün mecburi işleri arasında köy mezarlıklarına, mezarlık ile köy arasına ağaç dikmek (442, md.13/16), köylünün isteğine bağlı köy işleri arasında da, mezarlığın yer seçimi, korunması ve bakımına ilişkin (422, md.14/4) hükümler yer almaktadır.

⁴⁵ Hukukumuzda özel mal niteliğinde mezarlık oluşturulması mümkün değildir. Bu sonuç Yargıtay 8. Hukuk Dairesi tarafından 12.5.1994 tarihli E. 1993/4823, K. 1994/6756 nolu kararında şu ifadelerle ortaya konmuştur. “Mezarlıklar, ölülerin gömülmesine terk ve tahsis edilen yerlerdendir. Bu niteliği itibarıyla mezarlıklar kamu malı sayılırlar. Kanunun sağlığı ve güvenliği ile ilgili bulunan 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu’nun 211. maddesinde, ölülerin gömülmesi için belirlenen yerler dışında başka yerlerin mezarlık olarak kullanılması yasaklanmış, 212. maddesinde şehir ve kasaba belediyelerin, aynı Kanun’un 213. maddesinde de köyler içinde tesis edilecek mezarlıkların nasıl belirleneceği, gözetimi ve denetimi ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Kamu malları başlığını taşıyan 3402 sayılı Kadastro Kanunu’nun 16/B maddesinde de mezarlıkları hizmet malları arasında saydıktan sonra, ilğisi yönünden il, belediye, köy ve mahalli idare birlikleri tüzel kişiliği adlarına tespit olunacağı vurgulanmıştır. Tüm bu açıklamalara göre Belediye, Köy veya Yerel İdare Birlikleri Tüzel Kişiliğine ait metruk veya faal mezarlıklar dışında özel mezarlıklara yer verilmemiştir. Daha açık bir deyimle, yasalarımızda bir şahsın, derneğin veya Caminin mezarlığı olamaz.” Karar için bkz. Y. 8H.D. T.12.5.1994, E. 1993/4823, K. 1994/6756, www.kazanci.com.tr (erişim:03.07.2008)

Aslında isteğe bağlı olarak belirlenmiş ve köylüye verilmiş görevlerin, köy idaresinin ve köylünün zorunlu görevi olması gerekir.

Mezarlıklara ilişkin mevzuatın genel değerlendirmesine göre ölülerin gömülmesine yönelik işlemler kamu hizmeti kapsamındadır. Her ne kadar Belediye Kanunu hükümlerinde “mezarlıklar tesis etmek, işletmek, işlettirmek” ifadelerine yer verilmiş ise de kamusal egemenliğin belediyeye ait olmasından dolayı defin hizmetleri “tam kamusal” hizmetlerdendir. Ölülerin gömülmesi hizmeti eşitlik ilkesiyle de ilişkilidir. Hukukumuzda def’in ve mezarlıklara yönelik hizmetler açısından Müslüman ve Müslüman olmayan kişilere ait mezarlıklar arasında, belediyelerin yükümlülükleri açısından, bir fark bulunmamaktadır. Uygulamada yabancılar belediyenin mezarlıklarına gömüldüğü gibi tamamen kendi kullanımlarında mezarlık alanları bulunmaktadır. Ayrıca trafik kazası vb nedenlerle ülkemizde vefat eden turistler de yabancı mezarlıklarında gömülmektedir.

Yabancıların ve azınlıkların kendilerine tahsis edilmiş hatta özel şahıslara ait tapuları olan mezar yerlerini gerekçe göstererek bu alanlarda gerek mülkiyet hakkının doğması ve gerekse egemenlik unsuru yaratmasının önüne geçmek amacıyla yargı kararlarında mevcut yasal düzenlemeler yorumlanmıştır. Nitekim Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu’nun 16.11.1968 tarihli, E.1968/6, K.1968/14 nolu kararında “Belediyelerin mezarlık hizmetinin yalnız Müslüman olan vatandaşlara hasredilmesine imkân yoktur. Belediyeler, Müslüman olmayan Türk tabiiyetinde bulunan kimseler için de mezarlık mahallesi tesis ve bunu idame ile mükelleftirler. Bu nedenle Ortodoks Mezarlıklarının Kontrolü Rum Ortodoks Cemaatine değil, Belediyeye aittir”⁴⁶ denilmektedir. Benzer şekilde Anayasa Mahkemesi’nin 27.12.2002 tarihli, E.2002/146, K.2002/201 nolu kararında “Lozan Barış Antlaşmasına göre “Türk Hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir”⁴⁷ denilmektedir.

Çeşitli faktörlerin etkisiyle giderek artan yabancı nüfus hareketliliği, yabancı mezarlıklarının kullanımı konusunu sadece yönetimin değil kamuoyunun da gündemine taşımıştır. Nedeni de ülkemizde defin ve mezarlıklara yönelik hizmetlerin belediyelerin yetki ve görevleri kapsamında yer aldığı kuşkusuz bulunmamasına karşılık mülkiyet yönüyle mezarlıkların hukuki statüsünün aynı netlikte olmamasıdır. Bağlantılı olarak mezarlıklar üzerindeki mülkiyet ilişkilerini konu alan yasal düzenlemeler yeniden gözden geçirilmeye muhtaçtır. Bu ihtiyacın varlığına ilişkin iddiamızın temelinde iki sorun bulunmaktadır. Şöyle ki;

İlk sorun; 1931 tarihli Mezarlıklar Hakkındaki Nizamname (tüzük) ile 1994 tarihli ve 3998 sayılı Mezarlıkların Korunması Hakkında Kanun arasındaki uyumsuzluktur.

⁴⁶Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu, T.16.11.1968, E.1968/6 K.1968/14, www.kazanci.com.tr (Erişim:31.10.2007)

⁴⁷ Anayasa Mahkemesi, T.27.12.2007, E.2002/146, K.2002/201, www.kazanci.com.tr (erişim:31.10.2007)

Yürürlükten kalkan 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanununun 160. maddesinde metruk ve kimsesiz mezarlıklarla vakfa ait olan umumi mezarlıkların belediyelere ait olduğu, bu mezarlıkların kanunun yayımlanmasından sonra belediyeler devren alıncaya kadar satılmasının yasak olduğu düzenlenmişti. 1580 sayılı Belediye Kanunu’na dayanılarak çıkarılan 1931 tarihli Mezarlıklar Hakkındaki Nizamnamesinin (tüzük) 1. maddesinde sadece vakfa ait tapulu-tapusuz umumi mezarlıkların mülkiyetinin belediyelere intikal ettiği öngörülmüyordu. Nizamnamenin 2. maddesinde de belediyeye devrolunmayan fakat kontrolü ve ölü defnedilmesi için ruhsat verme yetkisi belediyeye ait olan mezarlıklar;

i) tapu ile tasarruf olunan mezarlıklar,

ii) şahıslara ve ailelere ait özel vakıf mezarlıklar

iii) cami harimlerindeki mezarlıklar olarak sıralanmıştır. Bu düzenlemelerin incelenmesinden anlaşılacağı üzere 1580 sayılı Belediye Kanunu ve 1931 tarihli tüzüğün hükümleri birbirleriyle uyumluydu.

Buna karşılık 09.06.1994 tarihinde kabul edilen 3998 sayılı Mezarlıkların Korunması Hakkında Kanun bu uyumu bozmuştur. Şöyle ki; 3998 sayılı kanunun 1. maddesinde; Devlet mezarlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü yönetimindeki tarihi mezarlıklar ile şehitlikler ve cemaatlere ait özel statüsü bulunan mezarlıklar belediye yönetimiyle ilişkilendirilmemiş yasadaki ifadesiyle diğer umumi mezarlıklardan “hariç” tutulmuştur. Bu mezarlıklar dışındaki umumi mezarlıkların mülkiyetinin belediye statüsünde olan yerlerde “belediyelere”, köy idarelerinde ise “köy tüzel kişiliklerine” ait olduğu açıkça düzenlenmiştir.

2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 1580 sayılı Belediye Kanunu’nun yürürlükten kaldırması, 1580 sayılı kanuna dayanarak çıkarılan 1931 tarihli Mezarlıklar Hakkındaki Nizamname’yi kendiliğinden yürürlükten kaldırmamaktadır⁴⁸. Ancak 1931 tarihli Mezarlıklar Hakkındaki Nizamname’nin 2. maddesi 3998 sayılı Mezarlıkların Korunması Hakkında Kanun’a aykırıdır. Çünkü bir daha hatırlatmak gerekirse, Nizamname’nin 2. maddesinde tapu ile tasarruf olunan mezarlıklar, şahıslara ve ailelere ait özel vakıf mezarlıkları ve cami harimlerindeki mezarlıkların mülkiyetinin belediyeye ait olmadığı ifade edilmiştir. Mevcut durum karşısında Nizamnamenin 3998 sayılı kanunun 1. maddesiyle çelişen 2. maddesinin uygulanmayacağı, 3998 sayılı kanunun doğrudan doğruya uygulanacağı açıktır. Bu

⁴⁸ Çünkü idare hukukunun temel ilkelerinden birisi olan idarenin kanuniliği ilkesi iki temel alt ilkeye ayrılmaktadır: Bunlardan birisi “kanuna dayanma ilkesi” diğeri “kanuna uygun olma ilkesidir”. Bkz. Şeref Gözübüyük ve Turgut Tan, *İdare Hukuku*, Turhan Kitapevi, Ankara 2006, s.41-42.; Halil Kalabalık, *İdare Hukuk Dersleri*, Değişim Yayınları, İstanbul 2004, s.41-42., Kemal Gözler, *İdare Hukuku Dersleri*, Ekin Kitapevi, Bursa 2007, s.402-403., Kanuna dayanma ilkesi idari işlemin sebep unsuru oluşturur. Ancak bir düzenleyici işlemin dayanağı olan yasanın yürürlükten kalkması düzenleyici işlemin sebep unsuru otomatik olarak ortadan kaldırmaz. Bir diğere ifadeyle düzenleyici işlem yeni kanun döneminde de yürürlüktedir. Bu sonuç bakımından düzenleyici işlemin yeni kanuna aykırı olup olmasının da önemi yoktur. Ancak kanuna aykırı olan düzenleyici işlemlerin yerine doğrudan doğruya kanun uygulanır. Çünkü bu durumda düzenleyici işlem sebep unsuru açısından hukuka aykırı hale gelmiştir. Buna rağmen kanuna aykırı olan düzenleyici işlemin somut olaya uygulanması halinde idarenin düzenleyici işlemlerinin kanuna uygun olması ilkesi gereği idari işlemin ve dayanağı olan kanuna aykırı düzenleyici işlemin yargı kararıyla iptal edilmesi imkânı mevcuttur.

sebeple hukukumuzda Nizamname'nin 2. maddesine dayanılarak özel şahıslara ait tapuları bulunan yeni mezarlıklar oluşturulması mümkün değildir.

Öte yandan 3998 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden önce oluşturulmuş ve Nizamname'nin 2. maddesine göre özel şahıslara ait tapu kayıtları bulunan mezarlıkların hukuki durumunun ne olacağı ise kanunda açıkça düzenlenmemiş olduğundan tartışmaya değerdir. Bu bağlamda 3998 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden önce oluşturulmuş olan tapu ile tasarruf olunan mezarlıkların, şahıslara ve ailelere ait özel vakıf mezarlıkların ve cami harimlerindeki mezarlıkların mülkiyetinin köy ve belediyeye ait olduğu görüşü ileri sürülebilir. Bu görüş 3998 sayılı Kanun'un 1. maddesinde köy ve belediyelere ait olmayan mezarlıkların tek tek sayıldığı, bu sınırlayıcı sayım kapsamına ifade edilen mezarlıkların girmediği tespit ile gerekçelendirilebilir. Ancak kanunun lafzi yorumundan ulaşılabilecek bu sonuç, "kamulaştırmaz el atma" niteliği taşıdığından Anayasa'nın mülkiyet hakkına ilişkin 35. ve kamulaştırmaya ilişkin 46. maddesine aykırılık teşkil edeceğinden kanımızca kabul edilemez. Bu sebeple 3998 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden önce oluşturulmuş ve Nizamname'nin 2. maddesine göre özel şahıslara ait tapu kayıtları bulunan mezarlıkların mülkiyetinin 3998 sayılı Kanun'un 1. maddesiyle belediye ve köylere geçmediği, söz konusu mezarlıkların hala özel şahıslara ait olduğu sonucuna ulaşılmalıdır.

Aynı anlayış çerçevesinde İzmir örneğinde 3998 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra söz konusu yasanın yürürlük tarihinden önce kurulmuş olan ve özel şahsa ait tapusu bulunan Bornova Yahudi Mezarlığı, Bornova İngiliz Mezarlığı ve Altındağ Musevi Mezarlığı'nın tapu kayıtlarının tashihi için dava açılmamıştır.

Mezarlıklar üzerindeki mülkiyet ilişkilerini konu alan yasal düzenlemelerin yeniden sorgulanması ihtiyacını yaratan ikinci sorun, mezarlıkların kullanımında aranan kriterler içinde "metruk" ve "metruk olmama" unsurlarına yer verilmiş olmasıdır. Sözlük anlamıyla metruk ıssız, terk edilmiş, bakımsız yerleri ifade etmektedir. Metruk mezarlık ifadesinin tam karşılığı yasal olarak ortaya konmuş değildir. Uygulamada metruk mezarlar bilen anlamlarının dışında ayrıca da " gömü yapılmayan mezarlıkları" anlatmaktadır. Örneğin tapu kayıtlarına göre metruk mezar olmakla birlikte Gürçeşme Yahudi Mezarlığı (Resim 3, 4). bakımlı ve korumalıdır. Belirtilen belirsizlik mezarlık alanların hangi koşullarda metruk sayılacağı ve mezar fonksiyonundan farklı bir fonksiyona yönlendirilmesi kuşkusunu yaratabilir. Bu bağlamda mülkiyet ilişkilerini sadece aktif mezarlıklar açısından incelemek doğru olmayacaktır. Nedeni ise, "mezarlıkların kullanımında" sağlıklı kent kurgusuna ulaşmanın gerektirdiği hukuksal alt yapının yukarıda belirtildiği gibi birçok yönleriyle yetersiz kalmasıdır. Şöyle ki,

3998 sayılı Mezarlıkların Korunmasına Yönelik kanunun 1.maddesinde sayılan umumi mezarlıkların satılmayacağı ve kazandırıcı zamanaşımı yolu ile iktisap edilemeyeceği öngörülmüştür. Bu düzenlemeyle hukukumuzda faal mezarlıkların üzerindeki hakkın hukuksal niteliğinin taşınmaz mal mülkiyeti değil, ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde tesis edilmiş, kendine özgü bir kullanım hakkı olduğu vurgulanmıştır. Bunun doğal sonucu olarak, mezarlıkların kullanım hakkı ve devrinin, taşınmaz mal mülkiyetinin devrini resmi şekle tabi tutan yasa hükümleri

(Türk Medeni Kanunu, md. 634, Borçlar Kanunu, md. 213, Tapu Kanunu mad.26 ve Noterlik Kanunu md.60/3) kapsamında düşünülemeyeceği çeşitli yargı kararlarında⁴⁹ belirtilmektedir. Ancak 3998 sayılı kanunda “metruk mezarlıklardan” açıkça söz edilmemiştir. Bu sebeple metruk mezarlıkların zamanaşımı yoluyla iktisap edilemeyeceği konusu tartışmaya açık hale gelmiştir. Bir kamu malı kazandırıcı zamanaşımı yoluyla iktisap edilemez⁵⁰. Bu bağlamda konumuz bakımından incelenmesi gereken hukuki sorun, metruk mezarlıkların kamu malı mı yoksa özel mal mı olduğu hususudur.

Öğretide konuyu inceleyen Düren, mezarlıkların metruk da olsa orta malı olduğunu, kamu mallarının bir tipi olan orta mallarının da zamanaşımı yoluyla iktisap edilemeyeceğini ifade etmektedir. Metruk bir mezarlığın kazandırıcı zamanaşımıyla iktisap edilebilmesi için mutlaka idarenin tahsis işlemi geri alıp, söz konusu mezarlığı kamu malı olmaktan çıkarıp, özel mal haline getirmesi gerektiğini savunmaktadır⁵¹. Bu bağlamda Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 1.4.1970 tarihli 7/755 -154 sayılı kararında ve 14.04.1957 tarihli 7/11–11 sayılı kararında bu görüşün benimsendiğini ortaya koymuştur⁵².

Mezarlıkların metruk olması durumunda da “kamu malından özel mal statüsüne geçirilmesi için idari karar gerekliliği” yukarıda bahsedilen akademik görüşe karşılık, Yargıtay idarenin her hangi bir işlemine gerek olmaksızın metruk mezarlıkların kazandırıcı zamanaşımı ile iktisap edilebileceğini ifade etmektedir. Örneğin Yargıtay 16. Hukuk Dairesi; 22.5.2003 tarihli, E.2003/4971, K.2003/4740 nolu kararında, metruk mezarların kazandırıcı zamanaşımıyla iktisap edilebileceğini, çünkü metruk mezarlıkların zilyetlikle kazanılmasını önlemeye yönelik mevzuatta bir hüküm bulunmadığını ileri sürmektedir⁵³. Benzer şekilde Yargıtay 8. Hukuk Dairesi ise 20.4.1992 tarihli, E.1991/18756, K.1992/7078 nolu kararında aynı sonuca farklı bir gerekçeyle ulaşmaktadır. Gerekçesini “metruk mezarlıkların kamu malı olmadığı” yorumuna ve 2644 sayılı Tapu Kanunu’nun 24. maddesine⁵⁴ dayandırarak metruk mezarlıkların kazandırıcı zamanaşımı yoluyla iktisap edilebileceğini ifade etmiştir. Bu şekilde mezarlıkların metruk hale gelmesiyle belediyelerin özel mülkiyeti haline geleceği savunulmuştur⁵⁵.

Aslında mezarlıklar Emlak Vergisi Kanunu hükümlerine göre vergi kapsamında değerlendirilen ancak muaf hükümlerle vergi alınmayan araziler olarak değerlendirilmektedir. Bu hukuki statü mezarlıkları tam kamusal mallar sınıflamasına

⁴⁹ ÇELİK Lamih: “Mezarlıklarla İlgili Yasal Düzenlemeler”, *Dergiden*, Y.1, S.9, Mart- Nisan 2007, s. 95.

⁵⁰ERTAŞ Şeref: *Eşya Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002, s. 296 vd.

⁵¹Suni kamu mallarının özel mal haline getirilmesi için tahsis işleminin bir idari işlemle geri alınmasının gerektiğine dair bkz. Gözler, a.g.e., s.672.

⁵²DÜREN Akın: *İdare Malları*, Sevinç Matbaası, Ankara 1975, s.115 vd.

⁵³ 16. Y.H.D, T. 22.5.2003, E.2003/4971, K.2003/4740, www.kazanci.com.tr (erişim:31.10.2007).

⁵⁴Köylerde bulunan metruk ve kimsesiz mezarlıklarla vakfa ait umumi mezarlıklar köyün manevi şahsiyeti namına tescil olunur. (2644, md. 24)

⁵⁵ 8. Y.H.D., T.20.04.1992, E. 1991/18756,K. 1992/7078 www.kazanci.com.tr (erişim:31.10.2007)

almaktadır. Görüldüğü gibi Yargıtay kararları ve görüşlerde uzlaşma bulunmamaktadır. Bu gelişmeler de bugüne kadar kentsel mekânların kullanımıyla ilişkilendirilebilecek bir değişme yaratmıştır. Nitekim üyesi bulunduğumuz Avrupa Konseyi'nin Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi düzenlemeleri içinde yer alan Avrupa Kentsel Şartı (1992) ilkelerinde, “Yerel yönetimlerin doğayı ve yeşil alanları koruma yükümlülüğü” başlığı altında, yeşil alanların, doğanın korunması ve peyzaj planlaması; yörenin hava kalitesi ve iklimine katkıda bulunan temel faktörler olduğu belirtilmekte ve “dolmuş mezarlıkların” yeniden kullanım tercihi olarak doğal bitkiler, biyolojik bahçecilik gibi geniş flora ve fauna alanlarına dönüştürülmesi tavsiye edilmektedir.

Genel olarak mezarlıklar konusu kamu hizmeti ve kamu yararı bütünlüğünde incelendiğinde sürdürülebilir ve yaşanabilir kentler için izlenebilecek yöntem sorgulaması aşağıda yer almaktadır.

5393 sayılı Kanuna aykırı olduğunu iddia ettiğimiz Mezarlıklar Hakkındaki Nizamname'nin 2. maddesinin yürürlükten kaldırılması ve 3998 sayılı Mezarlıkların Korunması Hakkında Kanun'a uygun başka bir ifadeyle belediye ve köy idareleri mülkiyetinde yeniden düzenlenmesi, kural olarak kabul edilebilir. Ancak bu halde, yukarıda tartışıldığı gibi tapulu ve emlak vergisi ödemesi yıllar itibariyle yapılmış mezarlık alanlarının, kentsel kullanımlar için “gasp mı edildiği” olgusu tartışılabilir hale gelecektir.

Bu durumda önerimiz, 5393 sayılı Kanunun, 1931 tarihli “Mezarlıklar Hakkındaki Nizamname”ye uygun olarak yeniden düzenlenmesidir. Bu durumda,

- Mevcut tapu ile tasarruf olunan mezarlıklar, şahıslara ve ailelere ait özel vakıf mezarlıklar ve cami harimlerindeki mezarlıklar (metruk veya aktif olsa bile) mülkiyeti kendilerine ait olacaktır.
- Bu statüde yeni mezarlık tesis edilmeyecektir.
- Bu mezarlıklara gömü yapılmasına yönelik kayıt ve işlemler tamamen genel hükümlere uygun olarak kamunun kontrolünde sağlanacaktır.
- Bu mezarlıklar dışındaki umumi mezarlıkların mülkiyetinin belediye statüsünde olan yerlerde “belediyelere”, köy idarelerinde ise “köy tüzelkişiliklerine” ait olduğu açıkça düzenlenmelidir.
- Metruk mezarlıklar kentsel dönüşüm projelerine konu olmamalıdır.
- 1931 tarihli Nizamnamenin 2. maddesinde sayılan mezarlıklar ile kamu malı niteliği taşıyan mezarlık alanların metruk olarak kabul edilmesi ve bu bağlamda kentsel alanlar içinde kaldığı gibi nedenlerle gömü yapılmasına izin verilmemesi halinde, Avrupa Kentsel Şartında da belirtildiği gibi yeşil alan olarak kullanılması hukuki teminat altına alınmalıdır. Bu durumda ancak ailenin veya kültür grubunun adının belirtildiği bir yeşil alan kullanımına açılması kent hafızası açısından önem taşımaktadır. Aksi halde kentsel dönüşüm projelerinin zorlayıcı etkisine dayanarak çeşitli örneklerinde karşılaşıldığı gibi, mezarlık alanların kamusal ihtiyaç gerekçesi ile bina, konut vb amaçlı kentsel rant odaklı kullanımlara dönüşmesi endişesini taşımaktayız.

3. SONUÇ

Uygun ekonomik, politik ve iklim koşulları gibi nedenlerle ülkemize göç hareketleri olmakta ve nitelikleri itibariyle geçici veya sürekli özellik taşımaktadır. Avrupa kökenli emekli yabancıların kısa süreli gelip giden turistik hareketlerinin yanı sıra özellikle kıyı alanlarında altı aydan fazla uzun süreli yerleşik hayata geçmesi de son yıllarda dikkat çekici hale gelmiştir. Misafir geldiği ülkemizde yerleşik hayata geçen Avrupalı yabancıların, Türkiye’nin koşullarında, eğitimleri ve satın alma güçleri görece olarak yüksektir. Bu bağlamda küreselleşmenin hızlandığı uluslararası ilişkilerin fark ettirdiği insan hakları yaklaşımlarının geldiği etik düzeydeki yaşam kalitesini, çok yönlü aramakta ve oluşturulması için duruma göre yerel ve merkezi yönetime baskı yapmaktadır. Başka bir ifadeyle yerel ve ulusal siyaseti, çeşitli boyutlarda etkilemektedirler. Ancak merkezi yönetim ve yerel yönetimler kısa süreli turizm hareketlerine odaklı geleneksel siyaset ve idari yapılanma içinde, yeni uluslararası açılımlara ne kadar hazırdır?

Yabancılarla birliktelik ve kültürel farklılıkların, gelinen ülkenin toplumsal yapısına etkileri konuları Avrupa’da fark edilme sürecini çoktan aşmış ve stratejiler üretilmeye başlanmış iken, ülkemizde henüz yeni yeni fark edilen konular arasına girmiştir. Yabancı sayısındaki belirgin artışların ve gruplaşmaların da etkisiyle demokratik rejimlerde kazanılmış kentli haklarının yeni anlamında yabancıların geliştirdikleri istekleri (kilise yapımı gibi), Türk Kamu Yönetimince sorgulanır hale gelmiştir. Siyasi sisteme çeşitlenerek yöneltilen, insan hayatının tüm yönleriyle ilgili, bu talepler gündemde olmayan yeni mekansal kullanımlara açılım sağlamak ve zaman zaman yerel/ulusal gerginliklere de yol açabilmektedir. Bazen son yıllardaki (2004) yeni düzenlemelerle çözülmüş gibi görünen dernek kurma, bazen de dini alışkanlıkların sürdürülmesine yönelik ya da yaşam sonrasına ilişkin mekansal kullanımlar alışılmışın dışında yeni stratejik idari yapılanmaların gerekliliğine kamu yönetimlerini yaklaştırmaktadır.

Yabancıların, eğitimleri ve satın alma gücü itibariyle “yabancı toplumsal sermaye” olarak değerlendirilebileceği kanaatindeyiz. Taşıdıkları özellikler itibariyle ülke ekonomisine yük getiren göçlerden farklı bir konuma yerleşen göçlerin ve özellikle emekli yabancı göçlerinin, gelinen kent ve ülke için “kriz mi” yoksa bir “fırsat mı” yaratacağı tartışılması gereken önemli bir konudur. Ancak sosyo-kültürel farklılıkların yerelde birbirinden uzak duran topluluklar yaratmaması için, kamu yönetiminin yabancıların da içinde yer aldığı toplumsal stratejiler geliştirmesi üzerinde durulması gereken bir sorunsal olduğu açıktır. Bu yöndeki çalışmalarda özellikle yerel yönetimlerin önemli rolü ve kolaylaştırıcılıkları olacağı beklentisi bulunmaktadır.

Konunun kamu yönetimini ilgilendiren insani bir boyutu da, kuşkusuz ülkemizde yerleşik yabancıların zorunlu veya isteğe bağlı gömülme ihtiyacının doğmasıdır. Yabancı yerleşiklerin artan oranda mülk ve mezar yeri talepleri konunun tartışılma zeminini geliştirmektedir. Yabancıların geldikleri ülkelerdeki gömü hizmetlerinin çok pahalı olması ve giderek vatandaşının da bu pahalılık karşısında ülkemizde idareden mezar yeri tahsisi yönündeki talepleri “ mezarlık alanlar ve mülkiyeti” konusunu incelemeye değer kılmaktadır.

Türk kamuoyunun beklentileri, yabancı mezarlıklarının sayılarının artması ve mekânsal genişlemenin sorgulamasının yapılması ile bu konudaki yönetim stratejilerinin belirlenmesi yönündedir. Öte yandan yabancıların mezarlıklarını korumalarına ilişkin kaygıları da kuşkusuz bahsetmeden geçemeyeceğimiz bir konudur. Aslında özel kişilere ait mezarlık alanların mülkiyetinin belediyeler ve köy idarelerine ait olarak düzenlenmesi yabancıları geçmişte karşılaştıkları gibi, yeni mezarlık alanlarına taşınmak zorunda bırakabilecek bir hukuki yapı yaratmaktadır.

Mamafih uygulamada Müslüman mezarlıklarının yabancı mezarlıklarından daha çok kentsel dönüşüm projelerinden etkilendiği görülmektedir. Yabancıların kentin çeşitli bölgelerindeki mezarlıklarını aktif halde tutmaya özen gösterdiği de bilinmektedir. Ayrıca mezarlıkların, kültür varlıklarının korunmasına ilişkin düzenlemelerle ilişkilendirilerek “koruma zırhı” güçlendirilebilmektedir. Bu nedenle önerimizde de belediye ve köy tüzel kişisi dışında kimselere ait tapusu bulunan mezarlıkların korunması ve koşullar oluştuğunda bu kişilerin izniyle yeşil alana dönüşmesi modern yaklaşımlara uyularak teklif edilmiştir.

Statüsü ne olursa olsun tüm mezarlıkların ve mezarlıklarda yer alan kültür ve tabiat varlıklarının korunması, özen gösterilmesi gereken konulardandır. Üzüntüyle belirtmek gerekirse yerel ve merkezi yönetimde görevli üst düzey yöneticilerin, gerek tarihi ve kültürel eğitimlerinin yetersiz ve eksik olması hatta bulunmaması yanında profesyonel veya değil baskı gruplarının isteklerini kolaylaştıran kişilik sorunları nedeniyle, büyüyen kent ihtiyaçlarını gerekçe gösterilerek imar hareketleri içinde mezarlık alanları yok edilebilmektedir. Hatta mezar kitabeleri toplanarak korunması gerekirken, zamanın ve insanların tahribine terk edilmektedir. Bu husus, bir hukuki sorun olmaktan çok eğitimle desteklenmesi gereken toplumsal bir davranış sorunu olarak önemini korumaktadır.

Konunun bir diğer yönünü de mezarlıkların korunmasının hukuki alt yapı ile desteklenmesi gerekliliğidir. Bu bağlamda idarenin tüm orta ve hizmet mallarının kazandırıcı zanaşımıyla iktisabı mümkün olmasa da, metruk mezarlıklarını kamu malı olarak nitelendirmeyen yargı kararlarının bulunması sebebiyle metruk mezarların hukuki durumu tereddüde açıktır. Yabancıların kullanımındaki metruk mezarlıkların gelecek senaryosunda mülkiyet hakkı yönüyle uluslararası bir sorun yaratmaması için hukuki statüsü açıklıkla düzenlenmelidir. Metruk mezarlıkların mezar amaçlı kullanım dışında bir amaçla kullanımı hukuken engellenmelidir. Bu yasal engellenmenin metruk mezarlıkların sadece yeşil alan kullanımına imkân verecek şekilde düzenlenmesi gerektiğine, yeniden vurgu yapmak yerinde olacaktır.

Aslında sosyolojik çalışmalar, toplumsal sorunlara stratejik yaklaşımların belirlenmesi açısından yönetimde çok önemli bir yere sahiptir. Ancak aynı yerleşimde yaşamını sürdüren farklı kültürel toplulukların birlikteliğine yönelik disiplinler arası çalışmalara ülkemizde gereken ilgi gösterilmemektedir. Hatta bu çalışmada, idarenin kontrolündeki yabancı mezarlık alanlarının tam ölçüsünü bilmediği ve Kokluca Mezarlığı örneğindeki gibi tescil edilmediği ortaya çıkmıştır⁵⁶. Bu çalışmada yer alan

⁵⁶ Mamafih bu çalışma süresi içerisinde Belediye yönetimi bilgilendirilmiş ve Kokluca Mezarlığı'nın tescil edileceği yazarlara sözlü olarak bildirilmiştir.

tapu bilgileri ile İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin isteğimiz üzerine hazırladığı yabancı mezarlıklarını gösteren harita bilgileri (bkz. Harita) örtüşmemektedir. Nitekim Kokluca-Rum Mezarlığı (Resim 11 ve 12) söz konusu haritada yer almamaktadır. Bu tespit de, yabancı mezarlıkları konusunun önemini ve üzerinde çok yönlü durulması gerekliliğini açıkça göstermektedir.

